

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 4 (100)

4 /2022

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғарғы білім министрлігі
Ғылым Комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қырғызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Астана, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Астана, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбаев Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов Қ.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Астана, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Астана, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Астана, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:

Зікірбаева В.С., Черепанов Т.К.

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель:

Министерство Науки и высшего образования Республики Казахстан
Комитет Науки
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Главный редактор:

Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абдырахманов Т.А. (Бишкек, Кыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Россия), Аяган Б.Г. (Астана, Казахстан), Абусейтова М.Х. (Алматы, Казахстан), Абил Е.А. (Астана, Казахстан), Ажигали С. (Алматы, Казахстан), Алимбай Н. (Алматы, Казахстан), Жумагулов К.Т. (Алматы, Казахстан), Кумеков Б.Е. (Астана, Казахстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Оренбург, Россия), Мухтар А. (Атырау, Казахстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смагулов О.С. (Астана, Казахстан), Сыдыков Е.Б. (Астана, Казахстан), Уяма Томохико (Саппоро, Япония)

Ответственный редактор

Кудайбергенова Айжамал Ибрагимовна

Научный редактор

Козыбаева Махаббат Маликовна

Ответственный секретарь

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь

Зикирбаева В.С., Черепанов Т.К.

Адрес редакции:

050100, Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, 28
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
Редакция журнала «Отечественная история»

Ссылка на сайт: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал в Министерстве информации и общественного согласия Республики Казахстан
Зарегистрирована 9 марта 1998 г., имеет свидетельство N 158-Ж.

При перепечатке статей, съемке на микрофильмах и других копиях обязательно
делается ссылка на журнал.

Founder:

Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan Committee of Science
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov

Chief editor

Kabuldinov Ziyabek Yermukhanovich

Members of editorial board:

Abdyrakhmanov T.A. (Bishkek, Kyrgyzstan), Ablazhey N.N. (Novosibirsk, Russia), Ayagan B.G. (Astana, Kazakhstan), Abuseitova M.H. (Almaty, Kazakhstan), Abil E.A. (Astana, Kazakhstan), Azhigali S. (Almaty, Kazakhstan), Alimbay N. (Almaty, Kazakhstan), Zhumagulov K.T. (Almaty, Kazakhstan), Kumekov B.E. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Kudryachenko A.I. (Kiev, Ukraine), Lyubichankovsky S.V. (Orenburg, Russia), Mukhtar A. (Atyrau, Kazakhstan), Peter Finke (Zurich, Switzerland), Smagulov O.S. (Astana, Kazakhstan), E.B. Sydykov (Astana, Kazakhstan), Uyama Tomohiko (Sapporo, Japan)

Executive Editor

Kudaibergenova Aizhamal Ibragimovna

Scientific Editor

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh Madievich

Technical secretary

Zikirbayeva V.S., Cherepanov T.K.

Editorial office address:

050100, Republic of Kazakhstan, Almaty, Shevchenko str., 28
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov
Editorial board of the magazine «History of the homeland»

Link to the website: <https://otan.history.iie.kz>

Tel.: +7 (727) 272-46-54.

Email address: otanhistory@gmail.com .

Journal in the Ministry of Information and public consent of the Republic of Kazakhstan
registered on March 9, 1998, has certificate No. 158-Zh.

When reprinting articles, shooting on microfilm and other copies,
a link to the magazine is necessarily made.

- Kinayatuly Z. Kazakh memleketi zhane Zhoshy han. (Tarihi-saraptamalyk zertteu) [Kazakh state and Jochi Khan. (Historical and expert research)]. Astana: Elorda, 2004. 344 b. [in Kazakh]
- Pochekaev R.Yu. Cari ordynskie. Biografii hanov i pravitelej Zolotoj Ordy. Izd. 2-e, ispr. i dop. [The kings of the Horde. Biographies of Khans and rulers of the Golden Horde. 2nd edition, ispr. and add.] SPb.: Evraziya, 2012. 464 s. [in Russian]
- Rashid ad-din. Shuab-i pandzhgana (Pyat' rodoslovij), [Shuab-i panjgana (Five Genealogies)] Kazan': Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT, 2019. 228 s. [in Russian]
- Sabitov M.Zh. Istochniki po genealogii dzhuchidov, zavisyashchie ot «Muntahab at-Tavarihi Muini». Iz istorii i kul'tury narodov srednego Povolzh'ya. [Sources on the genealogy of the Juchids, depending on the «Muntahab at-Tavarihi Muini»] № 6, 2016. S. 136-144 [in Russian]
- Sultanov T.I. Kochevye plemena Priaral'ya v XV–XVII vv. (voprosy etnicheskoj i social'noj istorii) [Nomadic tribes of the Aral Sea region in the XV–XVII centuries. (questions of ethnic and social history)]. Moskva.: Nauka, 1982. 134 s. [in Russian]
- Tulibaeva Zh., 2022. Soslovie potomkov Dzhüdzhü hana: perevod izvlechenij iz «Muntahab al-tavārīh-i Mu'īnī» [The estate of the descendants of Jüjü khan: translation of extracts from «Muntahab al-tavārīh-i Mu'īnī»]. Vestnik KazNU. Seriya istoricheskaya. 2(105), 2022. S. 58-70. [in Russian]
- Uskenbaj K. Vostochnyj Dasht-i Kypchak v XIII – nachale XV veka. Problemy etnopoliticheskoy istorii Ulusa Dzhuchi [Eastern Dasht-i Kipchak in the XIII – early XV century. Problems of the ethno-political history of the Ulus of Jochi]. Kazan': Izd-vo «Fen» AN RT, 2013. 288 s. [in Russian]
- Yudin V.P. Perekhod vlasti k plemennym biyam i neizvestnoj dinastii Tukaturidov v Kazahskih stepyah v XIV v. (k probleme vostochnyh pis'mennyh istochnikov, stepnoj ustnoj istoriografii i predystorii Kazahskogo hanstva) [The transition of power to the tribal biyas and the unknown Tuka dynasty of the Timurids in the Kazakh steppes in the XIV century (to the problem of Eastern written sources, steppe oral historiography and the prehistory of the Kazakh Khanate)]. Almaty, 1992. S. 57–75. [in Russian]

FTAMP 03.20

DOI 10.51943/1814-6961_2022_4_90

ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК: ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ (XIX Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ-XX Ғ. БАСЫ)

Атантаева Бақыт Жұмағазықызы^{1*ID}, Сайранбекова Ұлжан Сайранбекқызы¹,
Ахметова Раушан Дюсенбекқызы^{ID}

¹Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан

*Автор-корреспондент

E-mail: batantaeva@mail.ru (Атантаева), uljan0202@mail.ru (Сайранбекова), r.d.Akhmetova@mail.ru (Ахметова)

Түйіндеме. Жаңа геосаяси жағдайдағы Ресей-Қазақстан саудасының даму процесінде тарихи дамудың алдыңғы кезеңдерінде болған сауда қатынастарын ұйымдастырудың оң тәжірибесін зерттеу халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін өзекті. Мақалада XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы патша өкіметінің кәсіпкерлік саласына байланысты қабылдаған заңдары мен нормативтік құжаттары зерттелді. Сауда-өнеркәсіптік саланы реттеуге арналған заңдар кәсіпкерлік ортада туындаған өзгерістерді айқындады. Сауда класына ("саудагерлерге") жатқызу критерийлері анықталды, қоғамда орын алатын кәсіпкерлікке байланысты заңнамалар мен салықтарға, көпестердің отбасы мүшелеріне арналған баптарға, көпес куәлігін беру мәселелеріне көңіл аударылды. Көпестер құқықтық мәртебесімен, мүліктік құқықтарымен, міндеттерімен ерекшеленді. Олардың сауда-саттық мәселелерге қатысуын мемлекет реттеді. Кәсіпкердің құқықтық қабілеттілігі, ең алдымен, оның мүліктік сипатына, ақша қаражаттарының, жылжымалы немесе жылжымайтын мүліктің болуына байланысты болды. Дәл осы факторлар 1860-жылдардың басында таптық шектеулердің біртіндеп жойылуына алып келді, бұл кәсіпкерлердің бірыңғай класының қалыптасуына және буржуазиялық қатынастардың дамуына ықпал етті.

Мақалада патша өкіметінің кәсіпкерлікке қолайлы жағдай жасап, саудагерлер мен өндірушілердің мүліктік құқықтарын қорғауды қамтамасыз еткендігін, іскерлік-құқықтық қатынастарда сабақтастықты сақтауға мүмкіндік бергенін байқаймыз.

Кілт сөздер: көпес, заңнама, кәсіпкерлік, реформа, гильдия, сауда, салық, Қазақ өлкесі

МРНТИ 03.20

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КАЗАХСКОМ КРАЕ: ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX-НАЧАЛО XX В.)**Атантаева Бакыт Жумагазыевна^{1*}ID, Сайранбекова Улжан Сайранбековна¹,
Ахметова Раушан Дюсенбековна^{ID}**¹Университет имени Шакарима г. Семей, г. Семей, Казахстан.

*Корреспондирующий автор

E-mail: batantaeva@mail.ru (Атантаева), uljan0202@mail.ru (Сайранбекова), r.d.akhmetova@mail.ru (Ахметова)

Аннотация. В новых геополитических условиях изучение положительного опыта организации торговых отношений, имевших место на предыдущих этапах исторического развития в процессе развития российско-казахстанской торговли, актуально для развития международного сотрудничества. В статье изучены законы, принятые царской властью во второй половине XIX в.-начале XX в., связанные с предпринимательской сферой. Выявлены изменения в законах, возникшие в предпринимательской среде, призванные регулировать торгово-промышленную сферу. Определены критерии отнесения к торговому классу ("купцам"), уделено внимание вопросам законодательства, связанным с предпринимательством, налогами, статьями для членов семей купцов, вопросам выдачи удостоверения купцам. Купцы отличались правовым статусом, имущественными правами, обязанностями. Их участие в торговых вопросах регулировалось государством. Правоспособность предпринимателя зависела, прежде всего, от наличия денежных средств, движимого или недвижимого имущества. Именно эти факторы привели к постепенному исчезновению сословных ограничений в начале 1860-х годов, что способствовало формированию единого класса предпринимателей и развитию буржуазных отношений.

В статье отмечено, что царские власти создали благоприятные условия для предпринимательства, обеспечили защиту имущественных прав торговцев и производителей, позволили сохранить преемственность в деловых и правовых отношениях.

Ключевые слова: купец, законодательство, предпринимательство, реформа, гильдия, торговля, налоги, Казахский край.

IRSTI 03.20

ENTREPRENEURSHIP IN THE KAZAKH REGION: ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES (THE SECOND HALF OF THE XIX-THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)**Atantayeva Bakyt Zhumagazykyzy^{1*}ID, Sairanbekova Ulzhan Sairanbekqyzy¹,
Akhmetova Raushan Dyusenbekkyzy^{ID}**¹Shakarim Semey University, Semey, Kazakhstan

*Corresponding author

E-mail: batantaeva@mail.ru (Atantayeva), uljan0202@mail.ru (Sairanbekova), r.d.akhmetova@mail.ru (Akhmetova)

Abstract. In the new geopolitical conditions, the study of the positive experience of organizing trade relations that took place at previous stages of historical development in the development of Russian-Kazakh trade is relevant for the development of international cooperation. The article examines the laws adopted by the tsarist authorities in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, related to the business sphere. The article examines the laws adopted by the tsarist authorities in the second half of the 19th century - early 20th century related to the business sphere. The changes in the laws that have arisen in the business environment, designed to regulate the commercial and industrial sphere, are identified, the criteria for referring to the trading class ("merchants") are determined, attention is paid to legislative issues related to entrepreneurship, taxes, articles for family members of merchants, problems of issuing certificates to

merchants. Merchants differed in their legal status, property rights, and duties. Their participation in trade matters was regulated by the state. The legal capacity of an entrepreneur depended primarily on the availability of funds, movable or immovable property. It was these factors that led to the gradual disappearance of class restrictions in the early 1860s, which contributed to the formation of a single class of entrepreneurs and the development of bourgeois relations.

The article notes that the tsarist authorities created favorable conditions for entrepreneurship, ensured the protection of the property rights of merchants and manufacturers, and allowed them to maintain continuity in business and legal relations.

Key words: merchant, legislation, entrepreneurship, reform, guild, trade, taxes, Kazakh region

Кіріспе. Шығыс Қазақстан облысы ерте дәуірлерден бері геосаяси жағынан да, әлеуметтік-экономикалық, этно-демографиялық және мәдени жағынан маңызды аймақ. Бұл өлкенің осындай артықшылықтарын қазіргі уақытта тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін, оның экономикалық тарихына, әсіресе, XIX ғасырдың екінші жартысында қалыптаса бастаған жергілікті кәсіпкерлікті дамыту нәтижелеріне объективті баға беру қажеттілік. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы Ресейдің отарлық аймағы болса да, оның құрамдас бөлігіне айналған Қазақ өлкесі экономикалық жағынан метрополияға толықтай тәуелді еді. Сол кезеңдерде нарық қатынастарының дамуына сәйкес қоғамда кәсіпкерлік маңызды рөл ойнап, капиталистік қатынастар шеңберіне кеңінен тартыла бастады. Бұл кезеңде Шығыс Қазақстан аймағындағы орналасқан қалалар мен ірі елді-мекендер Ресейді Шыңжаң, Кашмир, Тибет, Моңғолия сияқты және т.б жерлермен байланыстыратын өтпелі сауда орталықтарына айналды. Орта Азия мен Сібір аймағына қарай шығыстағы территориясы үнемі кеңейіп үстінде болған Ресей мемлекеті жаңа жерлерді мейлінше тезірек игеруді және бұл өңірлерді елдің біртұтас экономикалық айналымына қосуды жіті қадағалап отырды. Сонымен бірге, мемлекет аймақтағы қалай болғанда да нарық қатынастары негізінде дами бастаған экономикаға заңдық негіз беруге тырысты.

Кәсіпкерлер елдің әлеуметтік-экономикалық мәселесін шешуде маңызды рөл ойнайды. Бүгінгі күні елімізде кәсіпкерлікке кең ауқымды мемлекеттік қолдау көрсету, оның аясын кеңейту мәселелері жолға қойылып отыр. Атап айтқанда, «2021 – 2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба» (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000728>) және «Бизнестің жол картасы – 2025» (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000968>), - мемлекеттік бағдарламалары қарқынды жүзеге асырылуда. Кәсіпкерлердің құқығын және мүдделерін қорғау, кәсіпкерлікке қатысты заңнамалық және басқа да нормативтік қағидаларды қалыптастыру үрдісіне барлық кәсіпкерлердің кең көлемде қатысуы мен осы үрдістерге кәсіпкерлердің қатысуын қамтамасыз ету мақсатында құрылған «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы өз қызметінде кәсіпкерлік саласының, оның ішінде ішкі және сыртқы сауда салаларын қамтиды.

Сондықтан да, Қазақстанның ежелден кәсіпкерліктің дамуына байланысты айтуға тұрарлықтай үлгісі қалыптасқан өңірлердегі кәсіпкерліктің өнеркәсіптің, сауданың, нарыққа негізделген ауыл шаруашылығының және халыққа қызмет көрсету салаларының қалыптасуы мен дамуын зерттеу бүгінгі қойылып отырған талаптар тұрғысынан өзекті болып табылады. Бұл мақалада Ресей империясының заңнамалық актілері негізінде патша үкіметінің кәсіпкерлікке байланысты ресми саясатының мәні қарастырылады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында XIX-XX ғасырға қатысты ғылыми тұрғыдан зерделеу жұмыстары жасалынып, талдау, синтез және диахрондық әдістер қолданылды. Әлемдік және отандық тарих ғылымында соңғы жылдары қолданылып жүрген ғылыми тәсілдер басшылыққа алынды. Кәсіпкерлердің сауда-өнеркәсіптік қызметін реттейтін заңнамалық базаны талдауда проблемалық-хронологиялық әдіс қолданылды. Сауда класына («көпестерге») жатқызу критерийлері анықталды, ірі қалаларда да, уездерде де, қоғамда жеке орын алатын сауда саласын жұмыспен қамту мәселелері, сауда жасау және басқа да жәрмеңкеге қатысты құқықтық ережелер және куәлік беру ережелері зерттелді.

Сауда-саттық мәселелерінің жалпы көрінісін жасау үшін жұмыста жалпы ғылыми және арнайы тарихи зерттеу әдістері пайдаланылды. Жалпы ғылыми әдістердің ішінде жалпылама, аналитикалық және логикалық әдістер қолданылды. Арнайы тарихи әдістер санатынан біз жүйелі-құрылымдық, тарихи-ретроспективті, тарихи-генетикалық, сондай-ақ тарихи-типологиялық әдістерді басшылыққа алдық. Зерттеудің әдіснамалық базасының маңызды негіздерінің бірі тарихи зерттеу мен ғылыми талдаудың жалпы ғылыми әдістері болып табылады.

Талқылаулар. XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басындағы патша өкіметінің кәсіпкерлікке байланысты ұстанған саясатының тарихы жеке тақырып ретінде жеткілікті түрде

зерттелмеді. Дегенмен, әр түрлі жеке сұрақтар отандық және шетелдік тарихшылардың зерттеу тақырыбына айналды. Зерттеу тақырыбы бойынша тарихнаманы шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады: кеңестік кезеңге дейінгі, кеңестік (1917-1991 жж.) және қазіргі кезең.

Кеңестік кезеңге дейінгі кезеңде зерттелген тақырыптың жекелеген аспектілері бойынша шыққан көптеген жұмыстар сипаттамалық және эссе сипатында болғанын байқаймыз. Көптеген еңбектер сандық мәліметтерге толы және қысқа хронологиялық кезеңде белгілі бір салалардың жағдайын көрсететін ақпараттық бөлімдерден тұрады. Мысалы, революцияға дейінгі шетелдік тарихшылар Қазақстандағы, соның ішінде Ертіс өңіріндегі сауда мен кәсіпкерліктің даму тарихы бойынша мәліметтер қалдырды. Сол уақыттың өзінде Ертіс маңы қалаларының транзиттік инфрақұрылымды дамытудағы рөлін (Венюков, 1861:161), Ресей мен Қазақстан арасындағы тауар айналымының динамикасын (Завалишин, 1867:145) және Батыс Сібір, Орта Азия және Қытай иеліктері арасындағы сауда қозғалысының ерекшеліктерін (Балкашин, 1881:32) анықтау бойынша проблемалар қойылды. Алайда, олар аймақ экономикасының дамуындағы нарықтық құбылыстарға түсініктеме берумен шектелген еді.

Г.Н. Потанин Дала өлкесі мен Сібірдегі сауданы зерттей отырып, мұнда қалыптасқан буржуазияның негізінен сауда және пайдакүнемдік сипатын көрсетті (Потанин, 1867). Ол өз өз еңбегінде Семей қаласы және Семей облысының басқа да қалаларындағы көпестерге толық сипаттама берді. Ертіс өңіріндегі саудагерлердің негізгі бағыты транзиттік сауда жолдарының қиылысында орналасқан Семей қаласы болғанын жазады (Потанин, 1884).

Сібір және Ертіс өңірінің көпестерін зерттеуге публицист Н.М. Ядринцев үлкен үлес қосты. Ол адал ниетпен емес, байлыққа ие болған монополист саудагерлер туралы былай деп жазды: «Сібірге саудагерлер сирек кіретін, дегенмен бұл өлкеге кіргеннен кейін, олар жалғыз монополист болды. Адамдарсыз және бәсекелестік болмаған кезде әкелінетін тауарлар монополист тарапынан ерекше жоғары бағамен сатылды және сатып алушы оның толық иелігінде болды». 1886-жылдан 1890-жылға дейін Батыс Сібір мен Ертіс өңіріндегі экспедициялар барысында экономикалық және статистикалық сипаттағы құнды деректер жиналды. Экспедиция материалдары 22 ерекше басылымда шығарылып, «Материалы для изучения хозяйственного быта государственных крестьян и инородцев Западной Сибири» деп аталды (Ядринцев, 1892).

Қазақстанның Ертіс өңірі экономикасындағы капиталистік қатынастардың әсерінен болған өзгерістер Н. Абрамов (Абрамов, 1870), Н.Я. Коншин (Коншин, 1900:54) сынды өлкетанушы-тарихшылардың еңбектерінде көрініс тапты. Олардың жазбаларында сауда-өнеркәсіп кәсіпорындарының саны, олардың қалалар мен уездердегі иелері туралы мәліметтер кездеседі.

Зерттелетін мәселенің кеңестік тарихнамасының алғашқы кезеңі 1917-жылдан XX ғасырдың 30-жылдарының ортасына дейінгі уақытты қамтиды. Осы кезеңнің басында марксистік тарихи мектептің негізін қалаушы болып саналған М.Н. Покровскийдің көзқарастары басым болды. Оның пікірінше, XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басы бүкіл Ресей империясының тарихында сауда капитализмінің дәуірі ретінде сипатталды (Володьков, 2002:120) Осы идеяның әсерінен 1920-шы жылдардың ортасы мен 1930-шы жылдарда маңызды еңбектер жазылды. Сауда капитализмі тұжырымдамасы тұрғысынан М. Вяткиннің «Торговый капитализм в России» (Вяткин, 1927:244), В. Лаврентьевтің «Капитализм в Туркестане» еңбектері (Лаврентьев, 1930) жарық көріп, онда сауданы дамытуға назар аударылды.

1986-жылы Ю.А. Рыбаковтың XIX ғасырдың бірінші жартысындағы Ресейдің өнеркәсіптік заңнамасын зерттеуге арналған жұмысы жарық көрді (Рыбаков, 1986). Ол тарихи құқықтық мәселелердің тұтас кешенін көтерді: салалық және акциздік заңнама, салық салу, өндіруші мен жұмысшы арасындағы қатынастарды реттеу және т.б.

Тәуелсіздік жылдарындағы шетел тарихнамасында XVII-XX ғасырлардағы Сібірдегі кәсіпкерлік тарихы жазылған А.В. Старцевтің (Старцев, 1999:215) еңбегін атап өткен жөн. Сонымен қатар, ерте заманнан 2000 жылдарға дейін, соның ішінде XIX ғасырдың екінші жартысы XX ғасыр басындағы патша өкіметіндегі салық реформаларының кәсіпкерліктің дамуына әсері А.В. Толкушкиннің жұмысында сипатталады. Еңбекте міндетті сипаттағы салықтардың, баждар мен алымдардың негізгі түрлеріне, салық жүйесінің қалыптасу кезеңдеріне сипаттама берілді. Сондай-ақ, аса маңызды салық реформаларының мазмұны ашылып, салық саласындағы іс-шаралар мемлекеттік құрылымдағы өзгерістермен өзара байланыста қаралады (Толкушкин, 2001:432).

Ресей тарихы және заңнамасындағы көпестер мен саудагерлер туралы Л.Н. Галимованың (Галимова, 2009:5) мақаласы аса құнды болып табылады. Жаңа геосаяси жағдайларда Ресей мен Қазақстан саудасының дамуы барысында тарихи даму кезеңдеріндегі өзара тиімді сауда қатынастарын

ұйымдастырудың оң тәжірибесін зерттеген. Э.М. Гибадуллинаның «Қазақстанның Семей облысындағы татар саудагерлері» мақаласы ауқымды мәліметтерді қамтиды (Гибадуллина, 2013:70).

И.В. Поткинаның «Преимственность торгово-промышленной собственности и управление в поздней имперской России: закон и практика» мақаласында кәсіпкерлік саласындағы мүліктік қатынастарға байланысты азаматтық заңдардың маңызды бөлімдерін дамытудың кейбір мәселелері қарастырылады. XIX ғасырдың басында Ресейде пайда бола бастаған корпоративті заңнаманы қалыптастыру процесі империяға Батыс Еуропаның алдыңғы қатарлы елдерімен сауда-саттық жасауға жол ашты. Бұл заңды түрде әртүрлі нысандарда жүзеге асырылуы мүмкін кәсіпкерліктің кең дамуына ықпал етті. Бір мезгілде меншік институты сияқты заңды категорияны дамыту, алдыңғы ұлттық тәжірибені қайта қарастыру және жалпылау жұмыстары жүргізілді. XIX ғасырдың екінші жартысындағы Үкіметтің заң шығарушылық қызметінде қолданыстағы құқық нормаларын әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктеріне бейімдеу проблемалары маңызды орын алды. Мақалада бірқатар нақты ресейлік және шетелдік акционерлік-өзара серіктестіктердің мысалында күнделікті коммерциялық практикада құқықтық нормалардың орындалуы көрсетілген (Поткина, 2021:116).

Қазақстанның Ертіс өңірі экономикасындағы капиталистік қатынастардың әсерінен болған өзгерістер мен заңнамалар отандық тарихшылардың да еңбектерінде көрініс тапты. Б. Герасимовтың жазбаларында сауда-кәсіпорындарының саны, олардың қалалар мен уездердегі иелері туралы мәліметтер кездеседі (Герасимов, 1914:7).

XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басы бүкіл Ресей империясының тарихында сауда капитализмінің дәуірі ретінде сипатталды. Г. Тогжановтың «О казахском ауле» еңбегі жарық көріп (Тогжанов, 1928), онда сауданы дамытуға назар аударылды. Дегенмен, 1920-1930 жылдары революцияға дейінгі ел экономикасын бағалауда, атап айтқанда бірқатар материалдарды байыту және түзету арқылы қалыптасқан тәсілдерді деидеологизациялауға жеке әрекеттер жасалғанын атап өткен жөн. Осы орайда, қазақтардың нарықпен тығыз байланысын, оның қоғам дамуындағы оң рөлін атап өткен С.Ж. Асфендияровтың (Асфендияров, 1993:304) еңбектері көрнекті мысал бола алады.

Заманауи тарихнамадағы ғылыми зерттеулердің векторын анықтаған академик М.К. Қозыбаевтың бірқатар жұмыстарын атауға болады. Үлкен жұмыстың нәтижесінде М.К. Қозыбаевтың «История и современность» (Қозыбаев, 1991:252), 2 томдық «Тарих зердесі» (Қозыбаев, 1998:344), «Отечественная история XX века: мифы и реальность // Проблемы методологии, историографии и источниковедения истории Казахстана (Избранные труды)» (Қозыбаев, 2006:158) және т.б. еңбектері жарыққа шықты. Аталмыш жұмыстарында М.К. Қозыбаев қазіргі тарихнамадағы түйінді мәселелердің қатарын анықтайды. Атап айтқанда, ол біздің зерттеуіміздің тақырыбымен байланысты келесідей проблемаларды бөліп көрсетеді: қазақ қоғамының кәсіпкерлік элитасының қалыптасу тарихы; революцияға дейінгі кезеңде қазақ кәсіпкерлігінің өзіндік дамуы; XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы Қазақстанның тау-кен өндіру және өңдеу өнеркәсібіндегі халықаралық капитал мәселелері.

Х.М. Әбжановтың еңбектері (Әбжанов, Нурсултанова, 2011: 399) тарихи зерттеулер проблематикасының жаңаруына және олардың жаңа сапаға ие болуына түрткі болды, оның беттерінде Отандық тарих проблемаларының өте кең ауқымын зерделеу тәжірибесі жинақталды және зерттеудің перспективалық бағыттары айқындалды. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының нарыққа бейімделуінің ауқымды процесі жүріп жатқан Қазақстан тарихын зерттеуге ерекше назар аударылды. Ғалымның пікірінше, бұл процесс тозған дәстүрлі қоғамның пассивті бейімделуі болған жоқ. Бұл оң өркениеттік динамика болған әлеуметтік-тарихи бейімделудің перспективалы процесі болды. Осы үдеріс барысында қазақ қоғамында нарықтық қатынастардың ішкі алғышарттары дамыды, белгілі бір мөлшерде олардың әлеуметтік тасымалдаушылары пайда болды. Тұтастай алғанда, қазақ қоғамы XX ғасырда даму үшін біртіндеп жаңа бастапқы позицияларға ие бола бастады.

Сонымен қатар, отандық тарихнамада XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасыр басындағы Қазақстандағы кәсіпкерліктің дамуы бойынша жазылған іргелі еңбектердің бірі ретінде Н.С. Мамытованың (Мамытова, 2009) жұмысын айтуға болады. Аталмыш еңбекте XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басындағы Ертіс өңіріндегі кәсіпкерліктің даму тарихының қырлары қарастырылған. Еңбекте автор кәсіпкерліктің даму тарихын аймақтық ерекшеліктерді есепке алып біртұтас жүйе ретінде қарастырған.

Б.Ж. Атантаева мен Д. Чунгалов «Роль купцов в становлении Семипалатинска как торгового и промышленного города в XIX – начале XX вв.» мақаласында XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы Семей қаласының көпестерінің қызмет тарихы жан-жақты талданады (Атантаева, Чунгалов, 2018) Семейдің сауда және өнеркәсіп қаласы ретінде қалыптасуындағы жергілікті

көпестердің рөлі баса назарға алынады. Б.Ж. Атантаева мен Р.Д. Ахметованың «Татарское купечество Семипалатинской области в XIX - начале XX века» мақаласында (Атантаева, Ахметова, 2019) Семейдің Ертіс өңірінде татар этносының қалыптасу тарихы зерттеледі. Құжаттық деректер негізінде XIX ғасырда Қазақ даласына татарлардың қоныстануының себептері, татар қоныстарының пайда болу тарихы талқыланған.

А.Ж. Габдулина, К.Ш. Аубакирова, Р.Д. Ахметова, Г.А. Абеновалардың «Merchants of the Steppe Region in the second half of the XIX – early XX centuries: Entrepreneurship and Charity» мақаласында дала аймағындағы көпестердің кәсіпкерлік және қайырымдылық қызметі қарастырылады (Gabdulina, Aubakirova, Akhmetova, Abenova, 2021). Өңірде су сауда жолдарын, сондай-ақ тиісті инфрақұрылымды құру процесіне назар аударылады.

Нәтижелер. Ресей мемлекеті Орта Азия мен Сібірдің түйілісінде жатқан қазақ жерлерін өзіне қоса отырып, оның экономикасын елдің біртұтас халық шаруашылығына кіріктіруді де ойластырды. Оны біз әр кезеңдегі қабылданған мемлекеттік құжаттардан көреміз.

1822 жылы қабылданған «Сібір қырғыздары туралы жарғы» бойынша Орта жүз қазақтары Батыс - Сібір генерал- губернаторлығының құрамында және Ресей империясының тең құқықты тұрғындары болып көрсетілген. Онда: «Сібір қырғыздары көшпенді бұратаналар сословиесіне жатады және олармен бірдей құқықтарға ие» деп көрсетілген. Көшпенді бұратаналардың құқықтары мемлекеттік шаруалардың статусына өте жақын болды.

1822 жылы қабылданған «Сібір қырғыздары туралы Жарғыда» шаруашылық мәселелері біршама қарастырылған. Жарғының мына пунктері ерекше назар аударуға тұрады. Ондағы:

172-бапта «Егіншілікпен айналасуға талап білдірген әрбір қазаққа адам басын он бес десятина жер бөлінсін» делінген. Біз бұдан өкіметтің қазақтардың бір бөлігін отырықшылыққа қарай бағыттауын байқаймыз. Сөз жоқ бұл іске асырылғанда қазақтардың бір бөлігі жерді қауым болып пайдаланудан шығып, оны жеке меншікке айналдырады сөзсіз еді. Тарихтың одан арғы жүрісінен білетініміздей қазақ ішіндегі патша үкіметі ұсынған жерге жеке меншікке көзқарас үлкен қолдау таппады. Көшпенділік жағдайында өмір сүрген қазақтың жер меншігіне қатынасы қауымдық меншік түрінде болып қала берді.

Сонымен бірге, жердің бос жатпауын қадағалайтын, бос қалған жағдайда оны екінші біреуге беруге мүмкіндік беретін 173,174 және т.б баптарға қарағанда, патша өкіметінің осы заңды қабылдай отырып, қазақ халқының жерге байланысты тарихи қалыптасқан ұлттық қатынасын ескермегенін көреміз (Законодательные акты Российской империи по истории Казахстана (XIX в.), 2015:344).

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында Қазан және Сібір татарлары Қазақстанның біртұтас Бүкілресейлік нарыққа интеграциялану процесінің белсенді қатысушылары болды, осыған байланысты олардың сауда кәсіпкерлігінің әртүрлі түрлері мен нысандарын дамытудағы рөлін зерттеу қызығушылық тудырды. Патша өкіметі қазақ жеріндегі сауда қызметінің барлық экономикалық әлеуетін жақсы түсініп, оны барлық жағынан көтермелей бастайды. 1828-жылы Омбы, Семей, Петропавл көпестері сауда куәлігі болмаса да бөлшек сауда жүргізуге мүмкіндік алады. 1830-жылдары салымен және терімен сауда операцияларына, нан мен егіншілік құралдарын әкелуге баж алынып тасталды (Крафт, 1898:161).

Қазақ даласындағы сауданы дамыту мақсатында Ресей үкіметі оны реттеу үшін шаралар қабылдады. Мысалы, жергілікті сауданы жеңілдету үшін әртүрлі баждар бірнеше рет алынып тасталды: 1831- жылы Қырғыз терісі мен майынан, 1835 - жылы Далаға экспортталған нан, ауылшаруашылық және басқа да темір өнімдерінен. 1845 - жылы көпестерге Қырғыз даласында айырбас саудасын бастауға рұқсат берілді (Гибадулина, 2013:70).

XIX ғасырдың 60-жылдарының II жартысында қазақ жерлерінің Ресейге бүтіндей қосылуы және соның негізінде қазақ ішінде «Жаңа низам» атанған 1867 және 1868- жылдардағы кең көлемдегі әкімшілік-территориялық реформаның іске асырылуы қазақ өлкесінде нарық қатынастарының жеделдей дамуына және содан туындайтын кәсіпкерліктің жандануына әкелді. Дала ережесін жариялаумен барлық баждар жойылып, қырғыздармен сауда жалпы негізде жүргізіле бастады. Ішкі сауда саласында жүргізілген әдіс бойынша оны үш түрге бөлуге болады: айырбастау, жәрмеңке және тұрақты. Осы өзгерістерге сәйкес, патша үкіметі кәсіпкерліктің дамуына мүмкіндік беретін әртүрлі заң актілерін қабылдап отырды. Олардың кейбірі жалпы империялық негіздегі заңдар болса, ал кейбірі тікелей белгілі бір өңірлерге қатысты заң актілері болды. Бұл заңдардың өз тарапынан қырғыз өлкесіндегі, оның ішінде шығыс өңірдегі кәсіпкерліктің дамуына және құқықтық жағынан реттелуіне үлкен ықпалын тигізгені сөзсіз.

Мәселен, XIX ғасырдың I жартысында Орталық және Шығыс Қазақстан жерлерінде тау-кен ісімен көпес С.И. Поповтың айналысқанын және оған алғашқы қазақ кәсіпкерлерінің бірі, белгілі күйші-композитор Тәттімбет Қазанғапұлының компаньон болғанын тарихи фактілер айтады.

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында сауда кәсіпкерлігінің құқықтық негіздері бірқатар мемлекеттік заң актілерінің құрамында болды. Десек те, кәсіппен, оның ішінде саудамен айналысуға мүмкіндік беретін жалпы империялық заң актілерінің ішінде нақтыланбаған, кәсіпкердің құқығын бұрмалаған заңдар да кездескен. Солардың біріне 1857-жылы жарық көрген, сол заманның мамандары қатты сынға алған Заңдар жинағының 11-томының 2-бөлімін құрайтын «Сауда Уставы» деген сауда заңын жатқызуға болады. Соған байланысты «Устав Торговый» быть может самый запущенный и во всяком случае самый хаотичный отдел нашего законодательства. Несмотря на подавляющую массу статей (2083 статьи), он крайне беден юридическим содержанием, но и то, что есть в нем юридического, неполно и устарело... Основные договоры «торговле свойственные» даже не упомянуты в этой книге. Устав Торговый даже не есть свод, а скорее склад обломков законодательной деятельности разных царствований, начиная с Петра I. Но эта законодательная деятельность развивалась, главным образом, под влиянием неодолимого желания: скорее, путем распоряжения сверху создать в России торги и промыслы и тем умножить государственные доходы. Отсюда в Уставе Торговом преобладание фискального, полицейского, сословного, даже технического материала над материалом юридическим» - деп көрсетілген (Цитович, 1986:12). Соған қарамастан, кәсіпкерлікке тікелей қатысты заңнамалықтар жетілдіріліп отырылған. Бұл өз тарапынан өңірлердегі кәсіпкерліктің дамуына қолайлы жағдай туғызды.

1863 ж. 8 қаңтарда қабылданған «О пошлинах за право торговли и других промыслов» деп аталатын қаулыда саудамен айналысатын көпестердің гильдияға өту мәселелері қарастырылған (Кесте 1). Осы қаулы бойынша бұрынғы 3-гильдиялық жүйенің орнына 2- көпестік гильдия жүйесі, сонымен қатар «ұсақ сауда», «әкелушілік» және «апарушылық» разрядтары да енгізді.

Кесте 1. 1863 жылы енгізілген көпестерге берілетін сауда разрядтары (Мамытова, 2009)

Разрядтар	Сауда мекемелерінің түрлері
I	Көтерме сауда дүкендері және қоймалар, үлкен мейрамханалар, дәріханалар
II	Айналым бойынша орта көтерме сауда қоймалары, трактирлер
III	Ұсақ дүңгіршектер, шай ішуге арналған орындар
IV	Дүңгіршектер және шатырлар
V	Әкелушілік және апарушылық сауда-саттық

Кәсіпкерлік іс-әрекетімен айналысқысы келгендер ұлтына, табына қарамай сауда жасау құқығына ие болдыратын куәліктерді сатып алуға міндетті болды. Көпестік куәліктер, жартыжылдық және жылдық куәліктер, 1-5 разряд саудасының 1-і және 2-і гильдия куәліктері бойынша берілетін сауда құқықтары Салықтар жөніндегі 464-қаулының 1- қосымшасында болды (Галимова, 2009:4). 1860-жылдардағы реформаның нәтижесі мен әлеуметтік-экономикалық қатынастардың өзгеруінің әсерінен көпестік құрылымның құрамы мен саны өзгереді. Соған қарамастан, XIX ғасырдың II жартысында гильдиялық көпестік кәсіпкерлердің саны мен маңыздылығы жойылған жоқ. 1870-жылы Қалалық бөлініске байланысты заңдардың қабылдануынан кейін де, көпестер құрамы бұрынғыдай қалалық өзін-өзі басқару мекемелерінің іс-шараларына белсенді қатысты. Көпестер санының аздығына қарамастан (қала тұрғындарының шамамен 1-3%), аймақ өмірінде көпестік, сауда-саттық маңызды рөл атқарды.

Өлкеде сауда-тауар қатынастарының, әсіресе ішкі сауданың дамуы кәсіпкерлік белсенділіктің артуына көмектесті. Жыл сайын қырдан Семейге келген қазақ саудагерлері керуендерінің саны өсті. Мысалы, 1863-жылы қырдан 104 мың рубльдің тауарлары әкелінген. Әкелінетін тауарлар жергілікті пайдалануға аз мөлшерде қалдырылатын, ал оның үлкен бөлігі негізінен Алтай тау-кен зауыттық округінің қоныстарына жіберілді. Ішкі нарық біршама кең болды, сондықтан да айналым тез жасалды. Сауда тауарларды тасымалдауда арбаларды пайдаланатын маңызды деңгейдегі керуендік болып қала берді. Ішкі сауданың сипаты, мөлшері, сонымен қатар жәрмеңкелердің тауарлық және ақша айналымдарының көлемі жайлы сол кездегі сауда құжаттары мәліметтер береді.

1884 жылы қаржы министрі Н.Х. Бунтениң бастамасымен «О более равномерном обложении

торговли и промышленности» заңы қабылданды. Бұл заң бойынша жаңа төлем түрлері енгізілді: 1-гильдияны куәландыру үшін 565 руб., 2-гильдияға 40-тан 120 руб.-ға дейін, ұсақ сауда-саттыққа-10-30 руб., әкелушілік сауда-саттыққа 16 руб. Ал 1885 жылы қосымша пайыздық және бүктемелік жинақтар енгізілді. Оның алғашқысы, 3% көлемінде, ал 1892 ж. бастап 5% таза пайданы жариялық есеп-кисап жасайтын акционерлік қоғамдар, несиелік мекемелер және пай серіктестіктері төледі. Ал бүктемелік жинақты қалған гильдиялық кәсіпорындарының барлығы төледі. 1889 жылдан бастап бүктемелік жинақтардың салымдары кеңінен қолданыла бастады, ол соның ішінде гильдиялық емес кәсіпорындарға да таралды. Айта кететін жәйт, кәсіпкерлердің салымдарына енгізілген жаңа өзгерістерге сәйкес, салық өнеркәсіп пен сауданың дамуына кедергі келтіретіндей көлемде өсірілмеді. Қосымша жинақ енгізілгеннен кейін кәсіпкерлер мен саудагерлер таза пайданың 4%-нан аспайтын көлемдегі салықты төледі. Ал, жер иелері үшін бұл көрсеткіш 4%-дан 5,5%-ға дейін, басқа жылжымайтын мүлік иелері үшін 6,5%-ға дейінгі төлем түрінде болды. Көпестердің кәсіпорындық және қоғамдық қызметтерін көтермелеу мақсатында салықтық реттеуден басқа олардың әлеуметтік статусын жоғарылату да қарастырылды. Көпестерге «дәрежелік» құрметті атақтар және «комерция кеңесшісі», «мануфактура кеңесшісі» сияқты дәрежелер берілді. Марапаттардың ішінде «ерен еңбегі үшін» берілетін мойынға немесе кеудеге тағуға арналған күміс, алтын медальдар кеңінен таралды. Қырынан қарап тұрған императордың бейнесі бар, диаметрі 4-5 см диск көлеміндегі медальдар арнайы ордендік ленталармен тағылды. Ресейлік ордендердің ішінде көпестерді марапаттауда Аннаның және Станиславтың төменгі дәрежелі ордендері қолданылды. Кей жағдайларда «ерен еңбегі мен ерекше ынта-жігері үшін» Владимир ордені де берілді (Старцев, 1999:215).

Жоғарыда айтылып өткендей, көпестікпен айналысу басқа сословиелердегідей өмір бойылық болмады. Көпес гильдиялық куәлікті өмір бойы алып отыруға міндетті болды. Егер берілген уақыт аралығында куәлікті жаңартпаса, ол отбасы мүшелерімен бірге гильдиядан шеттетілді.

Сословиялық көпестік куәлікте көпестің барлық отбасы мүшелері көрсетілді. Сондай-ақ, куәлікте жазылған барлық туыстары көпестік сословиеге жатқызылып, барлық сословиелік құқықтар мен артықшылықтарға ие болды. Соның ішінде жеңіл жазалардан босатылу, көшіп-қону еркіндігі, белгілі бір жағдайда жеке немесе ұрпақтарға таралатын құрметті азаматтылыққа ие болу құқығы да болды. Көпестік отбасы құрамына енгізілетін туыстардың тізімі заңмен бекітілді. Күйеуінің атына берілетін көпестік куәлікке әйелінің есімін енгізуге рұқсат берілді, ал әйелінің атына берілсе күйеуі енгізілмеді. Куәлікке әке-шешесімен бірге ұлдары мен тұрмыс құрмаған қыздары да тіркелді. Куәлікке көпестің өз атымен бірге жазылған көпестік отбасы мүшелеріне оның сауда жұмыстарымен айналысуға рұқсат берілді. Көпестің кәмелеттік жасқа толған ұлы мен қызы әкесінің немесе шешесінің куәлігінен өшіріліп, жеке өз аттарына куәлік жасауға құқылы болды. Алайда мұндай жағдайда олар сауда жұмыстарына тікелей өздері жауапты болды.

Тұтас капиталмен сауда жасау құқығына ие адамдардың санын азайтып, осылайша гильдейлік көпестердің төлемдерден қашуының алдын-алу үшін көпестік отбасы мүшелеріне мемлекет тарапынан тиянақты түрде бақылау жүргізіліп отырды.

Жоғарыда аталған жалпы ресейлік заңдар бүкіл мемлекет көлемінде жүру құқығына ие болды. Сонымен қатар, көріп отырғанымыздай бұл заңнамалар кәсіпкерлікпен айналысатындарға ұлтына, нәсіліне және дініне қарай шектеу қойған жоқ. Кезінде осы заңнамалық құқықтарды алғашқы қазақ кәсіпкерлері – көпестердің де пайдаланғанын білеміз. Мысалы, Семей қаласында XIX ғасырдың ортасында байлығымен белгілі болған көпес Тінібай Кәукеновте 2-гильдия дәрежесі болған.

Кесте 2. 1895-жылы Семей облысында саудамен және өндіріспен айналысуға берілген куәліктер (Мамытова, 2009)

Жылдық куәліктер	Саны
I	II
1-й гильдиялы	8
2-й гильдиялы	120
Ұсақ саудада	343
Приказчиктердің	202
әртүрлі әкелушілік сауданың	187
әртүрлі апарушылық сауданың	67

1895 жылы Қаржы Министрлігі Семей облысында саудамен және өндіріспен айналысатын азаматтарға 4708 куәліктер тапсырған. 2 кестеден көріп отырғанымыздай бұл куәліктер 1 және 2 гильдиялы көпестерге, сол сияқты ұсақ саудамен айналысатындарға берілген.

Оңтүстік Сібір аймағында ішкі нарықтағы сауда кәсіпкерлігінің ең дамыған аймағы Семей облысы және Омбы өңірі болды (Кесте 3). Сауда құжаттарының анализі Семей облысының уездері бойынша сауданың даму деңгейін келесідей көрсетті:

Кесте 3. Семей облысы уездері бойынша сауданың даму көрсеткіші (Мамытова, 2009)

Семей уезінде	53 %
Павлодар уезінде	13 %
Өскемен уезінде	12 %
Зайсан уезінде	12 %
Қарқаралы уезінде	6 %.

Көріп отырғанымыздай, Семей облысында сауданың даму көрсеткіші бойынша үлес салмағының басым бөлігі Семей уезіне келетінін байқаймыз. Зайсан уезінің көрсеткіші 12 % құрап, бұл бойынша Павлодар және Өскемен уездерімен қатар болған. Ал Қарқаралыдан 2 есе жоғары. Ішкі нарықта ірі көпестер басым болды. 1900-жылы Ертіс өңірінің ең белгілері Семейдің бірінші гильдиялы көпестер – А.В. Москвин, А.Н. Деров, 2-ші гильдиялы көпестер – Ф.В. Ступин, В.А. Торопов, Г. Ғабдулжапаров болды. Кәсіптік 2-дәрежелі куәлік бойынша сауданы мыналар: «Коковин және Басов» компаниясы, А.Р. Лушников, М.Д. Пятков, И.Ф. Токмаков; «Сотенников және ағайынды Молчановтар компаниясы» жасады. XIX ғасырдың аяғында Қарқаралыда Құлынды жәрмеңкесімен тығыз байланыста болған С. Арыбтанов, А. Зуфаров, М. Құлмырза, С. Нұрбаев, М. Мусин, М. Сәлімбаев, А. Салихов сияқты ірі көпестер жұмыс істеді (Мамытова, 2009:27-29).

1898 жылы 8 маусымда «Мемлекеттік кәсіпшілік салығы туралы ереже» қабылданып, ол 1899 жылдың 1-қаңтарынан бастап күшіне енді. Оның негізгі міндеттері салық төлеудегі теңсіздіктерді жою болды. Енді бизнесті жандандыру мақсатында бірінші гильдиядағы кәсіпкерлер екінші гильдияға қарағанда салықты азырақ төлейтін болды. Сондай-ақ, бизнесті төлем қабілеттіліктеріне сәйкес, мемлекеттік шығынға араласуға тарту қазынаның жалпы табыс мөлшерін арттыруда негізгі мақсаттардың бірі болды.

1898 жылы 8 -маусымдағы «Мемлекеттік кәсіпшілік салығы туралы ережеге» сәйкес мемлекеттік кәсіпшілік салыққа сауда кәсіпорындары, сауда делдалдары, өнеркәсіптер, тасымалдау және жеке кәсіпшілікпен айналысу жатқызылды. Осы ережеге сәйкес ең алдымен орман шаруашылығы, мал шаруашылығы, ауыл шаруашылығы өнімдерін сатумен айналысатын сауда кәсіпорындары кәсіпшілік салық төледі. Сонымен бірге бұл ереже салықсыз жәрмеңкелік сауданы 7 күннен 14 күнге дейін ұзартты. Ұсақ сауда-саттықты және қазыналық кәсіпшілікті барлық жәрмеңкелерде салықтардан босатты. «Мемлекеттік кәсіпшілік салығы туралы ережесі» қабылданғаннан кейін мемлекеттік кәсіпшілік салық негізгі және қосымша болып екіге бөлінді. Негізгісі бұрынғы кәсіпшілік және гильдиялық куәліктердің орнына қолданысқа енгізілген жаңа кәсіпшілік куәліктерді сатып алу есебінен төленді. Кәсіпшілік салық бұрынғы сауда жасау, түрлі кәсіптермен айналысу құқығына ие жинақтың орнын басты (Толкушкин, 2001:141).

Әрбір сауда және өнеркәсіптік мекемелер, ішкі су жолдары арқылы жүріп өтетін жеке параходтар сондай-ақ, әрбір жеткізілген заттар үшін куәліктің болуы міндеттелінді. Кәсіпшілік салықтан босатылған сауда және өнеркәсіптік мекемелерге жыл сайын тегін кәсіпшілік билеттер таратылды. Әрбір кәсіпшілік куәліктерге белгілі бір көлемдегі орындардың мөлшері тағайындалынды. Ал басқаларына, кәсіптік мұқтаждықтары қанағаттандырылғандарды есептемегенде ерекше куәліктер талап етілді.

Аймақтық кәсіпкерлік іс-әрекет Семей облысында жергілікті органдардың негізінен – Қалалық Дума мен Қалалық Басқарманың бақылауында болды. Олар сауда күндерін ауыл тұрғындарының қалалық алаңға ауылшаруашылық өнімдерін әкелуін қолдау мақсатында тағайындады. Сауданың регламенттелуі 1902 - жылы қабылданған «Халық өнімдері жарғысы» негізінде жүргізілді. Осылайша, Жарғы бойынша, саудагерлер мен өнеркәсіпшілерге өнім заттарына бағаларды жоғарылату үшін және тауарларды тасымалдаушылардың әрекеттеріне қысым жасау ниетімен бағаларды түсіру үшін еуілдер, келісім-шарттар және басқа да келісім түрлерін жасауға рұқсат берілмеді (121 бап). Уақытша сауда орындарына қарамастан, қалаларда азық-түлік заттарын күнделікті сату үшін ерекше нарықтар,

жергілікті жағдайларға сай ләпкелер ашылды (123 бап) (Мамытова, 2009:14-15). Біз бұдан азық-түлікті негізгі өндіруші шаруалардың да кәсіпшілікке тартылуын қолдайтын шараны көреміз.

Қорытынды. Кәсіпкерлік экономикалық қызметтің және әлеуметтік институттың нысаны ретінде тарихи дәуірдің әлеуметтік-экономикалық келбетін анықтайтын факторлардың әсерінен қалыптасады: мемлекеттік саясат, әлеуметтік қатынастар, нарық пен меншік институттарының дамуы, табиғи-географиялық факторлар, өндірістер мен өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуы, дәстүрлер, менталитет және т. б.

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы кәсіпкерлердің құқығын заңдастыру барысында жекеменшікке қол сұқпаушылыққа кепілдік беруі кәсіпкерліктің дамуына оң әсерін тигізді. Сауда-өнеркәсіптік саланы реттеуге арналған заңдар кәсіпкерлік ортада туындаған өзгерістерді айқындады. Уақыт өте келе көпестер, кәсіпкерлер және қаржыгерлер қоғамда үлкен әлеуметтік қозғаушы күш ретінде өз орындарын тапты. Кәсіпкерлік қоғам мен мемлекеттің дамуының барлық қарама-қайшылықтары мен ерекшеліктерін қамтитын әлеуметтік-экономикалық институт ретінде қалыптасты. Бір сөзбен айтқанда, қазақ өлкесіндегі кәсіпкерлік ісіне мемлекет тарапынан заңдық негіз беруге тырысқанын және оның күткендей нәтиже бергенін байқауға болады.

Әдебиеттер тізімі

Gabdulina, K.Sh. Aubakirova, R.D. Akhmetova, G.A. Abenova, Merchants of the Steppe Region in the second half of the XIX – early XX centuries: Entrepreneurship and Charity // *Bylye Gody*. 2021. 16(2) P.738.

Абжанов Х.М., Нурсултанова Л.Н. История независимого Казахстана: монография / Ин-т истории и этнологии). Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. 399 с

Абрамов Н.А. Город Павлодар в статистическом отношении. // Известия ИРГО. СПб., 1870. Т. 6. Отд. 1.

Абылхожин Ж.Б. и др. Очерки по историографии и методологии истории Казахстана: монография. Алматы: КазАТиСО, 2007. 340 с.

Асфендияров С.Д. История Казахстана (с древнейших времен). 2-ое издание. Алма-Ата: Қазақ университеті, 1993. 304 с.

Атантаева Б.Ж., Чунгалов Д. Роль купцов в становлении Семипалатинска как торгового и промышленного города в XIX – начале XX вв. // Материалы XVI Международной научно-практической конференции «Инновационные процессы в науке и технике XXI века (Нижевартовск, 20 апреля 2018 г.)», Том I. Тюмень ТИУ, 2018. С. 128-131.

Атантаева Б.Ж., Ахметова Р.Д. Татарское купечество Семипалатинской области в XIX - начале XX века // Сибирское купечество: истоки, деятельность, наследие материалы третьей Всероссийской научной конференции. Томск, 2019. С. 262-269.

Балкашин Н. Торговое движение между Западной Сибирью, Средней Азией и Китайскими владениями // Записки ЗСО ИРГО. Омск, 1881. Кн. 3. С. 1–32.

Венюков М. Краткий обзор внешней торговли через Западную Сибирь в 1851–1860 гг. // Записки ИРГО. СПб, 1861. Кн. 3. С. 161–186.

Володьков О.П. Проблемы торгового капитализма в работах М.Н. Покровского: диссертация ... канд. ист. наук. Омск, 2002. 120 с.

Вяткин, М. Торговый капитализм в России. М.-Л.: Госуд. изд-во, тип. Печатный двор в Лгр., 1927. 244 с.

Галимова Л.Н. Купечество и лица торговых занятий в Российской истории и законодательстве/ Л.Н. Галимова. // Вестник Чувашского университета, Выпуск 2009, № 4. С. 5-6.

Герасимов Б.К. вопросу об исследовании верховьев Иртыша. Историческая справка // Известия ЗСО ИРГО. Омск, 1914. Т. 2. Вып. 1–2. С. 1–7.

Гибадуллина Э.М. Татарские торговцы в Семипалатинской области Казахстана во второй половине XIX-начале XX вв. // Балтийский гуманитарный журнал. 2013. № 4 С.70

Завалишин И. Описание Западной Сибири. М. Т. 3: Сибирско-киргизская степь. СПб., 1867. 145 с.

Законодательные акты Российской империи по истории Казахстана (XIX в.). Сб. документов. Ч.1. // Под ред. Отеповой Г.Е. Павлодар: ПГПИ, 2015. 344 с.

Козыбаев М.К. Отечественная история XX века: мифы и реальность // Проблемы методологии, историографии и источниковедения истории Казахстана (Избранные труды). Алматы: Ғылым, 2006. С. 158-179.

Козыбаев, М.К. История и современность / М.К. Козыбаев; Академия наук Казахской ССР; Институт истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова. Ғылым, 1991. 252 с.

Коншин Н.Я. Материалы для истории Степного края. // Памятная книжка Семипалатинской области. Семипалатинск, 1900. 54 с.

Крафт И.И. Сборник узаконений о киргизах степных областей. Оренбург, 1898. 532 с., 161 б.

Козыбаев М.Қ. Тарих зердесі: Арыстар тұғыры. 2 кітап. Алматы: Ғылым. 1998. 280 б.

- Козыбаев М.К. Тарих зердесі: Замана асуы. 1 кітап. Алматы: Ғылым, 1998. 344 б.
- Лаврентьев В. Капитализм в Туркестане. Буржуазная колонизация Средней Азии. М.: Изд-во Комм. Акад., 1930.
- Мамытова С.Н. XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басындағы Ертіс өңіріндегі кәсіпкерліктің даму тарихы: оқу құралы / С.Н. Мамытова. Павлодар: Кереку, 2009. 114 б.
- Потанин Г.Н. Материалы для истории Сибири. М., 1867.
- Потанин Г.Н. Семипалатинск и другие города Семипалатинской области. // Живописная Россия. СПб., 1884. Т. 2.
- Поткина И.В. «Преемственность торгово-промышленной собственности и управление в поздней имперской России: закон и практика. // Ural'skij Istoriceskij Vestnik. Том 72. Выпуск 3. 2021. С. 116-124.
- Рыбаков Ю.Я. Промышленное законодательство России первой половины XIX века: (Источниковедческие очерки). / Ю.Я. Рыбаков; Охв. ред. Б.Г. Литвак: АН СССР. Институт истории СССР. М.: Наука, 1986. 212 с.
- Старцев А.В. История предпринимательства в Сибири (XVII - начало XX в.): Учебное пособие / А.В. Старцев, Ю.М. Гончаров. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та. -1999. 215 с.
- Толкушкин А.В. История налогов в России. М.: «Юрист» 2001. 432.
- Тогжанов Г.О. О казакском ауле. Кзыл-Орда. 1928
- Цитович П.П. Очерк основных понятий торгового права. Киев: 1886. 257 с.
- Ядринцев Н.М. Сибирь как колония. СПб., 1892. 720 с.

References

- Abzhanov H.M., Nursultanova L.N. Istoriya nezavisimogo Kazahstana: monografiya / In-t istorii i etnologii); Almaty: Kazak enciklopediyasy, 2011. 399 s
- Abramov N.A. Gorod Pavlodar v statisticheskom otnoshenii. // Izvestija IRGO. SPb., 1870. Т. 6. Otd. 1.
- Abylhozhin Zh.B. i dr. Oчерki po istoriografii i metodologii istorii Kazahstana: monografiya. Almaty: KazATiSO, 2007. 340 s.
- Asfendijarov S.D. Istoriya Kazahstana (s drevnejshih vremen), 2-oe izdanie. Alma-Ata: Kazak universitety, 1993. 304 s.
- Atantaeva B.Zh., CHungalov D. Rol' kupcov v stanovlenii Semipalatinska kak torgovogo i promyshlennogo goroda v XIX – nachale XX vv. // Materialy XVI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Innovacionnye processy v nauke i tekhnike XXI veka (Nizhnevartovsk, 20 aprelya 2018 g.), Tom I. Tyumen' TIU, 2018. S. 128-131.
- Atantaeva B.Zh., Ahmetova R.D. Tatarskoe kupechestvo Semipalatinskoj oblasti v XIX - nachale XX veka // Sibirskoe kupechestvo: istoki, deyatel'nost', nasledie materialy tret'ej Vserossijskoj nauchnoj konferencii. Tomsk, 2019. S. 262-269.
- Balkashin N. Torgovoe dvizhenie mezhdru Zapadnoj Sibir'ju, Srednej Aziej i Kitajskimi vladenijami // Zapiski ZSO IRGO. Omsk, 1881. Kn. 3. S. 1–32.
- Citovich P.P. Oчерk osnovnyh ponjatij torgovogo prava. Kiev: 1886. 257 с.
- Venjukov M. Kratkij obzor vneshnej torgovli cherez Zapadnuju Sibir' v 1851–1860 gg. // Zapiski IRGO. SPb, 1861. Kn. 3. S. 161–186.
- Volod'kov O.P. Problemy torgovogo kapitalizma v rabotah M.N. Pokrovskogo: dissertacija ... kand. ist. nauk. Omsk, 2002. 120 s.
- Vjatkin, M. Torgovyy kapitalizm v Rossii. M.-L.: Gosud. izd-vo, tip. Pechatnyj dvor v Lgr., 1927. 244 s.
- Gabdulina A.Zh., Aubakirova K.Sh., Akhmetova R.D., Abenova G.A.. Merchants of the Steppe Region in the second half of the XIX – early XX centuries: Entrepreneurship and Charity. // Bylye Gody. 2021. 16(2) r.738
- Galimova L.N, Kupechestvo i lica torgovyh zanjatij v Rocijskoj ictorii i zakonodatel'ctve/ L.N. Galimova // Vectnik Chuvashckogo univerciteta Vypusk. 2009, №4. C. 5-6.
- Gerasimov B.K voprosu ob issledovanii verhov'ev Irtysha. Istoricheskaja spravka // Izvestija ZSO IRGO. Omsk, 1914. Т. 2, vyp. 1–2. S. 1–7.
- Gibadullina Je.M. Tatarskie torgovcy v Semipalatinskoj oblasti Kazahstana vo vtoroj polovine XIX-nachale XX vv. // Baltijskij gumanitarnyj zhurnal. 2013. № 4. S.70
- Jadrincev N.M. Sibir' kak kolonija. SPb., 1892. 720 s.
- Zavalishin I. Opisanie Zapadnoj Sibiri. М. Т. 3: Sibirsko-kirgizskaja step'. SPb., 1867. 145 s.
- Zakonodatel'nye akty Rossijskoj imperii po istorii Kazahstana (XIX v.). Sb. dokumentov. Ch. 1. // Pod red. Otepovoj G.E. Pavlodar: PGPI, 2015. 344 s.
- Kozybaev M.K. Otechestvennaja istorija XX veka: mify i real'nost' // Problemy metodologii, istoriografii i istochnikovedenija istorii Kazahstana (Izbrannye trudy). Almaty: Gylym, 2006. P. 158-179.
- Kozybaev, M.K. Istoriya i sovremennost' / M.K. Kozybaev; Akademija nauk Kazahskoj SSR; Institut istorii, arheologii i jetnografii im. Ch.Ch. Valihanova. Gylym, 1991. 252 s.

- Konshin N.Ja. Materialy dlja istorii Stepnogo kraja // Pamjatnaja knizhka Semipalatinskoj oblasti. Semipalatinsk, 1900. 54 s.
- Kraft I. I. Sbornik uzakonenij o kirgizah stepnyh oblastej. Orenburg, 1898. 532 s., 161 p.
- Kozybaev M.K. Tarih zerdesi: Arystar tугыры. 2 kitap. Almaty: Gylym. 1998. 280 b.
- Kozybaev M.K. Tarih zerdesi: Zamana asuy. 1 kitap. Almaty: Gylym., 1998. 344 b.
- Lavrent'ev V. Kapitalizm v Turkestane. Burzhuaznaja kolonizacija Srednej Azii. M.: Izd-vo Komm. Akad., 1930.
- Mamytova C.N. XIX gacyrdyn ekinshi zhartycy - XX gacyrdyn bacyndagy Ertic өnirindegi kacipkerliktin damu tarihy: oku kuraly / C.N. Mamytova. Pavlodar: Kereku, 2009. 114 b.
- Potanin G.N. Materialy dlja istorii Sibiri. M., 1867.
- Potanin G.N. Semipalatinsk i drugie goroda Semipalatinskoj oblasti // Zhivopisnaja Rossija. SPb., 1884. T. 2.
- Potkina.I.V. «Preemstvennost' torgovo-promyshlennoj sobstvennosti i upravlenie v pozdneimperskoj Rosii: zakon i praktika // Ural'skij Istoriceskij Vestnik. Tom 72. Vypusk 3. 2021, S.116-124
- Rybakov Yu.Ya. Promyshlennoe zakonodatel'skivo Rossii pervoj poloviny XIX veka: (Istochnikovedcheskie ocherki) / Yu.Ya. Rybakov; Ohv. red. B.G. Litvak; AN SSSR, Inshihuh istorii SSSR. M.: Nauka, 1986. 212 s.
- Starcev A.V. Ictoriya predprinimatel'ctva v Sibiri (XVII - nachalo XX v.): Uchebnoe pocobie / A.V. Starcev, Ju.M. Goncharov. Barnaul: Izd-vo Alt. un-ta. 1999. 215 c.
- Tolkushkin A.V. Ictoriya nalogov v Roccii. M.: «Jurict» 2001. 432.
- Togzhanov G.O. O kazakskom aule. Kzyl-Orda. 1928

МРНТИ 03.20

DOI 10.51943/1814-6961_2022_4_101

ИСТОРИЧЕСКИЕ ФАКТЫ О СУВЕРЕНИТЕТЕ РЕСПУБЛИКИ АЛАШ

Нурпенсов Е.К.^{1ID}, Жусуп С.А.^{2*ID}

¹КазНУ им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

²ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

*Автор-корреспондент

E-mail.: turkestan.010862@gmail.com

Аннотация. У казахского народа шанс на восстановление национальной государственности, утраченной вследствие колонизации Российской империей, возникал в его истории дважды: в первый раз после падения царизма в России в 1917 году, второй - после распада Советского Союза, по сути являвшегося неоимперией.

После свержения царизма Россия взяла курс на создание буржуазной парламентской республики. Окончательно вопрос о форме государственного устройства в территориальном разрезе - федерация или унитарная республика – предстояло решить Всероссийскому учредительному собранию, созыв которого неоднократно откладывался Временным всероссийским правительством. Идея о провозглашении России федерацией, как союза равноправных республик, на политическом поле России был поднят деятелями «Алаш» в 1917 году. Их идеи о федеративной России существенно отличались от других в самом главном. Если, например, для сибирского областничества была важна самостоятельность субъектов федерации в социально-экономической и культурной сферах, то для лидеров «Алаш» главным был вопрос государственной независимости, хотя и ограниченной рамками федерации.

Но свержение Временного правительства в октябре 1917 года, а также разгон Всероссийского учредительного собрания в январе 1918 года, лишили Россию последней легитимной центральной власти. Советская власть к этому времени ограничивалась только Петроградом. Алаш в условиях безвластия в России провозгласившая себя автономией в предполагаемой федерации, как это было отражено в проекте Программы партии «Алаш», трансформировалась в республику, обладающую всей полнотой государственной власти, то есть суверенитетом, не ограниченным внешними наднациональными органами власти. То есть в сложившихся условиях произошла смена политической ориентации Алаш Орды (Правительство Республики Алаш) от автономизации к формированию самостоятельной республики. Деятельность Алаш Орды всецело была подчинена демонстрации и

**МАЗМҰНЫ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ**

Ташқараева Ә.М., Кумеков Б.Е. «ШЕЖІРЕ-И-ТАРАКИМЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ АУЫЗША ТАРИХ ДӘСТҮРІ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘПСІРЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	5
Төлебаев Т.Ә., Шорманова А.И. СТАТИСТИКА САЛАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ҚҰЖАТ АЙНАЛЫМЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ	15
Анисимова И.Ю., Рамазанова Ф.С. ПРОБЛЕМАТИКА ПОВСЕДНЕВНОСТИ В ИСТОРИОГРАФИИ XX-XXI ВЕКА	30
Үскәк А., Zhumatay G. THE EXPERIENCE OF ORGANIZING MEASURES TO TRANSLATE OFFICE WORK INTO KAZAKH LANGUAGE (1923-1925)	40
Мамытова С.Н., Сулейменова К.К. ПРИМЕНЕНИЕ IT ПРИ ИЗУЧЕНИИ И ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ИСТОЧНИКОВ И МАТЕРИАЛОВ ПО ИСТОРИИ МАССОВОГО ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ В 30-е ГОДЫ XX ВЕКА: ОПЫТ 3D РЕКОНСТРУКЦИИ	48

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
NEW HISTORY
НОВАЯ ИСТОРИЯ**

Шамғонов А. 1836-1838 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТЫС АЙМАҒЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС.....	59
Жумагамбетов Т.С., Сундетова А.Н. «КАГАНЫ И ХАНЫ «ЙЕКИ МОНГОЛ УЛУСА.....	72
Маргулан А.С. К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ УРУС ХАНА ПРАРОДИТЕЛЯ ОСНОВАТЕЛЕЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА ЖАНИБЕКА И КЕРЕЯ	80
Атангаева Б.Ж., Сайранбекова Ұ.С., Ахметова Р.Д. ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК: ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ (XIX Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ-XX Ғ. БАСЫ).....	90

**XX-XXI ҒАСЫРЛАР ТАРИХЫ
HISTORY OF THE XX – XXI CENTURIES
ИСТОРИЯ XX – XXI ВВ.**

Нурпеисов Е.К., Жусуп С.А. ИСТОРИЧЕСКИЕ ФАКТЫ О СУВЕРЕНИТЕТЕ АЛАШ	101
---	-----

Сыздыкова А.М., Аманова А.С., Молдакимова А.С. БАЙЛАР МЕН КУЛАКТАРДЫ ЖОЮ БАРЫСЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ЕРТИС ӨңІРІ ХАЛҚЫНЫҢ ҚАРСЫЛАСУ КӨңІЛ-КҮЙІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	111
Исмагулов Ұ.Ш., Исмагулова Д.М. ҚАЗАҚСТАНДА ЖЕР НОРМАСЫН ЖАСАҚТАУ ЖӘНЕ ЖЕР ҚОРЫН АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ (1917-1930 ЖЖ.).....	121
Қасымова Д.Б., Құдайбергенұлы Б., Мамраймов С.Д. СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ «ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ІСІ» ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН БАСШЫЛЫҒЫНЫҢ ҰСТАНЫМЫ	132

**ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ**

Ажигали С.Е., Турганбаева Л.Р. ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МАВЗОЛЕЯ АЛМАТ-ТАМЫ В СЕВЕРНОМ ПРИАРАЛЬЕ (В КОНТЕКСТЕ ОХРАННО-РЕСТАВРАЦИОННЫХ РАБОТ НА ПАМЯТНИКЕ)	142
Ёлгин Ю.А. ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО САЙРАМА: К ЮБИЛЕЮ АКАДЕМИКА Б.А. БАЙТАНАЕВА.....	160
Сайкенева Д.К., Морякова М.Т. РИТУАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ СОБАКИ В РОДИЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТИ КАЗАХОВ	172

**РЕЦЕНЗИЯ
СЫН-ШҚІР
REVIEW**

Кыдыралина Ж.У. РЕЦЕНЗИЯ НА РУКОПИСЬ СБОРНИКА ДОКУМЕНТОВ «ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ. КАЗАХСТАН. 1945-1959 ГГ. ТОМ 4» (АЛМАТЫ, 2022. – 748 С.).....	181
--	-----

**ЮБИЛЕЙ
МЕРЕЙТОЙ
ANNIVERSARY**

ВИДНОМУ УЧЕНОМУ – ЭТНОЛОГУ-ПАМЯТНИКОВЕДУ С.Е. АЖИГАЛИ ИСПОЛНЯЕТСЯ 70 ЛЕТ!.....	185
ТАРИХШЫ БЕРЛІБАЕВ БАҚДӘУЛЕТ 70 ЖАСТА!.....	189